

ZAKONIK O STECIŠNOM POSTUPKU – PRVA SVEOBUHVAATNA KODIFIKACIJA STEČAJNOG PRAVA U SRBIJI

Apstrakt

Višedimenzionalnost instituta stečaja čini ga podobnim da bude predmet ne samo pravne, već i ekonomske i istorijske analize. Perspektiva istorijskog razvoja stečajnog prava zanimljiva je iz razloga što može puno reći o dostignutom stepenu civilizacije, kulture i trgovine izučavanog i posmatranog doba. Stoga analizu srpskog stečajnog prava započinjemo predstavljanjem Zakonika o stecišnom postupku iz 1861. godine, prve srpske kodifikacije stečajnog prava. Tokom sedamdeset godina svog važenja, Zakonik je doživeo nekoliko izmena, nastojeći da se približi modernim tendencija ustanovljenim u Evropi tadašnjeg vremena.

Rad se sastoji od četiri dela, uvoda i zaključka. Pored predavljanja učesnika stečajnog postupak i načela pod kojim se postupak odvijao, u radu su obrađeni i uslovi koji su morali biti ispunjeni da bi se imovina jednog lica uopšte našla pod stečajem. U okviru dela posvećenog toku postupka ukazano je na njegove faze, ali i na posledice koje je otvaranje stečajnog postupka imalo na imovinu i ličnost dužnika.

Ključne reči: stečaj, prezaduženost, stečajni poverioci, dužničko ropstvo, stigma

1. UVOD

Pojam stečaja svi uglavnom vezuju za moderno doba i tržišno poslovanje, koje neumoljivo nastoji da eliminiše učesnike koje nisu u stanju da ispune svoje preuzete obaveze. Međutim, pravna istorija pokazuje da takva praksa, uz pružanje zaštite poveriocima, odavno postoji. Zapravo, još od antičkog Rima. Svakako, instituti koji su postojali u Rimskom pravu predstavljaju samo začetke stečajnog prava, koje svoje konkretne obrise stiču tek u 19. i 20. veku. U tom periodu je većina evropskih zemalja donela svoje stečajne zakone ili trgovačke zakonike u čijim okvirima su se našle i odredbe stečajnog prava. Takođe, u tom periodu pokrenute su brojne rasprave o problematici stečaja, jer su do izražaja došli njegovi brojni nedostaci.¹

Istorijski posmatrano, u Srbiji se razvoj stečajnog prava može podeliti na četiri faze. Svoje prve oblike stečaj na ovim prostorima dobija tokom Srednjeg veka, kada se na ličnosti dužnika sprovodilo izvršenje zbog neplaćenog duga. Ta prva faza razvoja stečajnog prava je trajala sve do 1918. godine. Tokom sledeće faze (1918-1945) nastupa „zlatno doba“ stečajnog prava Srbije, tokom koje je donet Stečajni zakon 1929. godine, a kojim

* Istraživač saradnik, Institut za uporedno pravo, e-mail: mirjanaglentic@yahoo.com

¹ Bartulović, Ž., Bodul, D., Vuković, A., 1991, Pravnopovijesni i poredbenopravni prikaz razvoja stečajnog postupka, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2, str. 911.

je uvedena terminologija koja se i danas koristi. Potom, nastupaju još dve faze, od 1945. do 1990. godine i od 1990. godine do danas. Za sve ovo vreme doneto je deset zakona posvećenih stečajnom pravu.

Nakon Zakona o sudjeskom postupku u parnicima građanskim za knjaževstvo Srbije 1853. godine i njegovog šturog uređenja stečajnog prava, došla je do izražaja potreba za detaljnijim regulisanjem stečajno postupka usled razvoja privrednog života i trgovine.² Korak dalje u uređenju ove materije čini Zakonik o stecišnom postupku donet 17. 3. 1861. godine, donet pod uticajem privremene Stečajne uredbe u Ugarskoj iz 1853. godine, a koji u suštini predstavlja prerađenu austrijsku Uredbu o stečaju iz 1781. godine.³ Zakonik koji je potpisao knez Mihajlo „po milosti Božijoj i volji narodnoj“, predstavljao je prvu zasebnu kodifikaciju stečajnog prava u Srbiji.⁴

Zakonik o stecišnom postupku materiju stečaja reguliše u 155 paragrafa podeljenih u šest sledećih glava: opredeljenje stecišta, nadležnost suda i slučajevi kada se stecište otvara (§§ 1-5); zakoni rasporeda tražbina protiv stecišne mase (§§ 6-20); stecišno postupanje (§§ 21-129); o postupanju s prezaduženima o kaznenju (§§ 130-133); o blagodejajima koja se nevinom dužniku daju pri ustupanju imanja (§§ 134-141); stecišni postupak nad fabrikantima, trgovcima uopšte i trgovačkim društvima (§§ 142-155).

Ovaj Zakonik je ostao na snazi tokom sedamdeset godina, tokom kojih je pretrpeo izvesne izmene: 1864, 1876, 1900, 1902. godine, dok 1929. godine nije ustupio mesto Stečajnom zakonu Kraljevine Jugoslavije. Tokom svoje dugogodišnje primene Zakonik o stecišnom postupku je bio pozitivno pravo u Kneževini Srbiji, Kraljevini Srbiji, kao i za vreme Kraljevine Jugoslavije na teritoriji Srbije. Nakon formiranja Kraljevine SHS 1918. godine, njen pravni sistem je karakterisao partikularizam, odnosno u njenim sastavnim delovima su se primenjivali različiti pravni propisi. Tako je u Hrvatskoj i Sloveniji stečajno pravo bilo regulisano Stečajnom uredbom i Zakonom o poništaju pravnih poslova iz 1897. godine. Mađarska Stečajna uredba iz 1881. je našla svoju primenu u Vojvodini. Uredba o postupku sudskom u građanskom sporovima iz 1883. godine je bila osnovni propis stečajnog prava u Bosni i Hercegovini. U Dalmaciji i Sloveniji primenjivala se već pominjana austrijska Stečajna uredba, dok u Crnoj Gori nije bilo propisa koji su se bavili stečajnim pravom.⁵

2. NAČELA STEČAJNOG PRAVA U ZAKONIKU O STECIŠNOM POSTUPKU

Zahvaljujući ovom Zakoniku ustanovljeni su neki od osnovnih postulata stečajnog postupka, od kojih većina i danas važi. Takođe, njegovim odredbama su rešene nedoumica u vezi sa idejom i svrhom sprovođenja stečaja. § 1 govori o stecišnom postupak kao „sudskom postupanje, u kom se imanje takvog dužnika, koji svoje poveritelje nije u stanju

² Materija stečaja u ovom Zakonu je bila uređena po uzoru na austrijsku Stečajnu uredbu iz 1781. godine, *Konkursordnung*. Glave IX, XI, XII Zakona su bile posvećene stečaju, pogodbi sa poveriocima i ustupanju imovine poveriocima. Austrijski *Konkursordnung* je urađen po uzoru na nemački Stečajni procesni zakon. *Konkursprozessrecht*, na koji je najveći uticaj imalo špansko pravo i naročito španski pravnik Samože (*Samože*). Tako da je bio prisutan uticaj španskog prava na srpski pravni sistem. Radović, V., 2017, *Stečajno pravo*, Knjiga prva, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, str. 92-93.

³ Milosavljević, A., 2016, *Imovinsko-pravne posledice pokretanja stečajnog postupka u domaćem i uporednom pravu*, Novi Sad, doktorska disertacija odbranjena na Fakultetu za evropske pravno-političke studije, Univerzitet Educons, str. 28.

⁴ Radović, V., 2017, str. 93.

⁵ Mitrović, V., 1926, *Stečajno pravo s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo*, Beograd, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, str. 14.

da namiri, po opredeljenom u zakonu redu između njih podeljuje.⁶ Može se zaključiti da je namirenje poverilaca stečajnog dužnika putem njegove imovine suština i cilj stečaja. Osnovna ideja je bila da se kolektivna naplata poverilaca omogući prikupljanjem svih potraživanja kako bi bila namirena podjednako i iz istih izvora.⁷

Pored toga, prvom odredbom Zakonika ustanovljeno je važno pravilo da se stečaj otvara nad imovinom, a ne nad ličnošću dužnika.⁸ Ovaj princip se počeo razvijati još u antičko vreme, kada je sama ličnost stečajnog dužnika sve manje bila u fokusu samog stečaja.⁹ Ipak, kao što će pokazati kasnija analiza samog toka stečajnog postupka, otvaranje stečaja je prema Zakoniku o stecišnom postupku imalo dejstvo i u odnosu na samu ličnost stečajnog dužnika.¹⁰

Zakonikom o stecišnom postupku je uveden još čitav niz načela stečajnog postupka. Za razliku od današnjeg Zakona o stečaju¹¹ koji ta načela eksplicitno navodi, to nije bio slučaj sa Zakonikom iz 1861. godine. Ali tumačenjem njegovih odredbi se jasno da zaključiti da su sledeća načela rukovodila stečajnim postupkom. Tako je uvedeno načelo univerzalnosti, u skladu sa kojim se sva imovina dužnika koristi za namirenje potraživanja svih poverilaca. Međutim, od toga načela su bili predviđeni izuzeci. Tako u stečajnu masu nije ulazila imovina koja je predstavljala minimum egzistencije, kao i imovina koja se po rešenju poverilaca ostavljala stečajnom dužniku za njegove potrebe i potrebe njegove porodice, delovi imovine koji već služe za obezbeđenje nečijeg prava.¹² Potom je tu načelo *par condition creditorium* (§ 14 Zakonika o stecišnom postupku), načelo ograničenja prava i proširenja dužnosti (§ 24, 25, 40, 44 Zakonika o stecišnom postupku), načelo uvođenja staraoca i drugih organa u stečaj (§ 47, 52 Zakonika o stecišnom postupku), načelo autonomije poverilaca, načelo unovčavanja (§ 68, 119, 141 Zakonika o stecišnom postupku), načelo prinudnog poravnanja, načelo naknadnog namirenja (§ 57, 129 Zakonika o stecišnom postupku), načelo odricanja moratorijuma za pojedince.

3. UČESNICI STEČAJNOG POSTUPKA

U prethodnom delu je kao jedno od načela stečajnog postupka navedeno načelo uvođenja staralaca i drugih organa u stečaj. Tumačenjem odnosnih odredbi Zakonika može se zaključiti da je sprovođenje stečajnog postupka prema Zakoniku o stecišnom postupku podrazumevalo angažovanje velikog broja lica i organa. Postupak se otvarao i okončavao pred stečajnim sudom, koji je zapravo bio prvostepeni sud. Rad suda su pomagali prijavni odbor kojem su se podnosile prijave potraživanje i koji je predstavljao prvi nivo njihove kontrole, kao i komisija za popis i procenu imovine dužnika koju određuje policija na zahtev suda.

⁶ § 1 Zakonika o stecišnom postupku.

⁷ O tome svedoči i upotrebljeni termin „stecište“, jer se njim nastajalo ukazati da je ideja stečaja da se sva potraživanja prema dužniku skupe (steknu) kako bi se namirila iz imovine dužnika.

⁸ Nač. o. o. s. 9. avgusta 1902, br. 4556.

⁹ Od *Lex Poetelia*, 326. g. p. n. e, poverioci dužnika više nisu imali mogućnost da dužnika ubiju. On je mogao prisilnim radom odraditi dug, pa je ropstvo ili ubijanje dužnika ustupilo mesto dužničkom ropstvu. Vid. Cowell, F. R., 1980, *Life in Ancient Rome, Absorbing Social History – A Vivid Portrait of a Mignificent Age*, Berkley, p. 95.

¹⁰ Agencija za licenciranje stečajnih upravnika, 2006, *Priručnik za stečajne upravnike*, Beograd, u: Gordana Ilić-Popov, Nebojša Jovanović, Jovan Jovanović (ur.), str. 154.

¹¹ Zakon o stečaju, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011, 71/2012, 83/2014, 11/2017, 44/2018.

¹² §7, § 134 Zakonika o stecišnom postupku, § 471 Zakona o građanskom sudskom postupku.

Na strani poverilaca su se nalazili skup poverilaca koji su činili samo oni poverioci koji potražuju isplatu novčane sume,¹³ kao i poverilački odbor koji se sastojao od tri člana i koji je zapravo bio punomoćnik poverilaca.

Pored stečajnog suda i različitih organa poverilaca, u stečajni postupak su bila uključena i privatna lica koja je postavljao stečajni sud. Radilo se o braniocu i sticaocu u stečaju, koja su u srpsko stečajno pravo bila uvedena po uzoru na francusko i italijansko pravo. Staralac u stečaju je imao zadatak da se stara o održaju i pribiranju prihoda od stečajne mase, za šta je dobijao nagradu. Branilac stečaja je vodio računa o interesima stečajnog dužnika, dok je istovremeno nastojao da uveća stečajnu masu. Njegova ovlašćenja su se uglavnom svodila na naplatu potraživanja, priznavanje potraživanja, ali i na odbranu imovine od neosnovanih potraživanja poverilaca.

I pored dobijenih ovlašćenja sticaoca i branioca, do raspolaganja imovinom moglo je doći samo uz odobrenje i saglasnost suda kako bi se zaštitio javni interes.¹⁴ Čak su se i branilac i staralac posmatrali kao lica koja vrše javne funkcije, na koje ih imenuje sud, dok je svaki građanin je bio u obavezi da ih se prihvati.¹⁵

4. USLOVI STEČAJA

Prema stečajnom pravu Srbije u 19. veku, da bi stečajni postupak bio otvoren, bilo je potrebno da dužnik ima imovinu dovoljnu za namirenje poverilaca,¹⁶ da je prezadužen i da postoje poverioci.

Prvi uslov: posedovanje imovine

Da bi uopšte došlo do pokretanje stečajnog postupka, nužno je bilo da dužnik uopšte poseduje imovinu. U suprotnom do pokretanja postupka neće ni doći.¹⁷ Onda kada je postojala sumnja u imovinsko stanje jednog lica, on je bio u obavezi da dostavi sve podatke o svojoj imovini, ali i da položi zakletvu o istinitosti dostavljenog spiska, ako poverioci to zahtevaju.¹⁸ Odbijanje zakletve je vodilo iznuđivanju podataka o imovini, tako što bi potencijalni stečajni dužnik bio stavljen u zatvor (čak i do godinu dana) dok se istraga ne okonča.¹⁹ U svojstvu saznavanja podataka o imovini, stečajnom dužniku su se mogli oduzeti telegrami i pisma ako sadrže podatke o imovini.

¹³ To znači da su bili isključeni iz skupa poverioca izlučni poverioci, založni poverioci, kao i poverioci iz stečaja, koji su to postali čineći neke usluge pri stečajnom postupanju. Mitrović B., 1926, str. 16.

¹⁴ §§ 47, 49, 51, 52, 58 Zakonika o stecišnom postupku.

¹⁵ Mitrović, V., 1926, str. 51.

¹⁶ Pod imovinom stečajnog dužnika se podrazumevaju njegove stvari i prava odvojiva od njegove ličnosti i koja imaju imovinskopravni značaj. Time su isključena bračna prava, pravo na besplatno lečenje i sl. Prilikom određivanja stanja imovine stečajnog dužnika bilo je nužno uzeti u obzir i odredbe Građanskog zakonika.

¹⁷ Tako se u rešenju Kasacionog suda od 14. aprila 1879. godine, br. 1155, navodi „... kada se po opredeljenju rečenog paragrafa kao bitni uslov za otvaranje stečaja traži, da dužnik mora imati imanje.“. Takođe, i Pretpis Kasacionog suda od 18. aprila 1881, br. 1594

¹⁸ §§ 4, 130 Zakonika o stecišnom postupku.

¹⁹ I u ostatku Evrope su se stečajni dužnici posmatrali kao lopovi, tako da su stavljeni u dužničko ropstvo kako bi dali podatke o svojoj imovini. 1834. godine je britanska Parlamentarna komisija sastavila izveštaj koji pokazuje da u svakoj evropskoj zemlji, sem u Portugalu, u tom periodu postoji dužničko ropstvo. Gratzner, K., 2008, *Default and Imprisonment for Debt in Sweden: From the Lost Chances of a Ruined Lifeto the Lost Capital of a Bankrupt Company*, p. 17.

Zakonik o stecišnom postupku pravio je razliku između imovine koju je stečajni dužnik posedovao pre i posle roka za prijavljivanje potraživanja stečajnih poverilaca.²⁰ Tako se izvan stečajne mase našla imovina koju je stečajni dužnik stekao u periodu između ovog roka i okončanja postupka. Međutim, iako zakonsko, to pravilo je bilo u suprotnosti sa načelom naknadnog namirenja, pa se i ta imovina uvrštavala u stečajnu masu.²¹

Drugi uslov: prezaduženost

Pod prezaduženošću se podrazumevala nemogućnost poverilaca da naplate svoja potraživanja, jer je imovina dužnika manja od visine njegovih dugova. Bila je dovoljna i opasnost da će poverioci ostati nenamireni. Takođe, određeni postupci dužnika mogli su ukazivati na stanje njegove prezaduženosti, te su stoga predstavljali valjan osnov pokretanja stečajnog postupka. Neki od njih su, na primer, bili bekstvo, prestanak plaćanja, prodavanje robe za nižu cenu, pozajmljivanje novca od zeleniša i sl.²² Bilo da se kreće od stava da je reč o prvom ili drugom vidu prezaduženosti, ona se morala ispitivati kako bi se sa sigurnošću ustanovilo da prezaduženost stečajnog dužnika postoji.

Treći uslov: postojanje stečajnih poverilaca

Da bi jedno lice steklo svojstvo stečajnog poverioca, postojanje potraživanja prema dužniku nije bilo dovoljno. Bilo je nužno da prijavi svoje potraživanje, koje je moralo biti usmereno prema imovini stečajnog dužnika i koje je bilo utuživo, odnosno da nije postalo prirodna obligacija. Prijava je zapravo predstavljala molbu da se određeno potraživanje uvrsti u ostala potraživanja, a koja može biti upućena sudu nakon sudske odluke o otvaranju stečaja.²³ Kada su potraživanja prijavljena, potrebno je bilo ustanoviti njihovu osnovanost. Tada je branilac u stečaju pristupao njihovom prethodnom ispitivanju. Ono što je zanimljivo jeste da on tada nije bio vezan dokaznim sredstvima, već se mogao oslanjati na svoju svest i ubeđenje. Prilikom odlučivanja o priznanju potraživanja, branilac je morao biti decidan i nije se mogao uzdržavati. Za ona potraživanja koja branilac nije priznao, poverioce se upućivani na redovan postupak da ih dokažu.

Samo neka od lica koja su se ubrajala u stečajne poverioce su ona koja imaju pravo na naknadu štete usled neizvršenja obaveza od strane stečajnog dužnika, izlučni poverioci, u izvesnoj meri poverioci koji imaju pravo prebijanja sa potraživanjem stečajnog dužnika, jemi dužnika, oni koji imaju pravo na izdržavanje od stečajnog dužnika, a koje je ustanovljeno u sudskoj odluci, poklonoprincipi.²⁴

Posebnu kategoriju su činili lični poverioci, pod kojima su se shvatali oni poverioci koji su mogli da se naplate iz celokupne imovine stečajnog dužnika, a ne samo iz njenih delova. Oni su bili podeljeni u pet redova, od kojih su prva dva obuhvatala privilegovane poverioce, treći red je bio opšti, a četvrti i peti su bili sporedna stečajna potraživanja.²⁵ Jedna od osnovnih karakteristika stečajnih redova bila je njihova obimnost.²⁶ Ovim Zakonikom je napušteno ranije priznato pravilo da poverioci koji su se ranije prijavili, imaju prednost u odnosu na poverioce koji su svoje potraživanje nešto kasnije prijavili (*prior*

²⁰ § 129 Zakonika o stecišnom postupku.

²¹ Mitrović, V., 1926, str. 35.

²² § 3, 142 Zakonika o stecišnom postupku. Kada je lice koje prestane plaćati trgovac, on je dužan da istog dana obavesti sud o prestanku plaćanja.

²³ § 22 Zakonika o stecišnom postupku.

²⁴ Mitrović, V., 1926, str. 38.

²⁵ Radović, V., 2017, str. 94.

²⁶ Mitrović, V., 1926, str. 105.

tempore potior jure). To pravilo je ustupilo mesto pravilu o rasporedu poverilaca u redove shodno njihovom potraživanju. Napuštanjem pravila o favorizovanju poverilaca koji su se ranije poverili nastojali su se ispuniti zahtevi pravičnosti, celishodnosti i socijalne pravde.

U prvi red su se ubrajali pogrebni troškovi prezaduženog, neisplaćene nagrade, potraživanja lekara, babica i apotekara nastala usled lečenja stečajnog dužnika.²⁷

Drugi red su činili maloletnici koje je stečajni dužnik izdržavao, kao i škole, bolnice i opštine sa svojim potraživanjima koja su proistekla iz neodgovarajućeg upravljanja njihovom imovinom. U okviru drugog reda poverioca mogla se naplatiti i država po osnovu potraživanja prema stečajnom dužniku kao državnom službeniku, a nastalog povodom njegove državne službe.²⁸

Opštost trećeg reda ogleda se u tome da su njim obuhvaćena lica koja nisu „naročito i izrično stavljena sa naplatom u drugi koji red“.²⁹ Poverioci kojima nisu isplaćeni interesi uz glavnica u drugom i trećem redu čine četvrti red poverilaca. Peti red su čiila deca stečajnog dužnika mlađa od 14 godina, njegova supruga, poklonoprимci i poverioci novčanih kazni dužnika. Posebnost ovog reda činilo je pravo prvenstva ovako poređanih poverilaca. Naime, dok su se članovi ostalih redova naplaćivali srazmerno svojim potraživanjima, poverioci iz petog reda su morali da namiruju svoja potraživanja jedni za drugima u ovako ustanovljenom redosledu.³⁰

Ako neki poverioci ne bi uspeali da se namire u toku stečajnog postupka, za njih je postojala mogućnost naknadnog namirenja iz imovine koju je stečajni dužnik naknadno stekao. Ovi poverioci imali su priznata i prečišćena potraživanja, ali usled nedovoljnosti stečajne mase nisu bili u mogućnosti da se namire.³¹ Nepravdičnost ovog načela, koja se ogleda u ograničavanju kreditne sposobnosti stečajnog dužnika i smanjenoj motivaciji za privređivanje, učinila je da, uporednopravno posmatrano, ovo načelo bude u potpunosti napušteno ili uslovljeno.

5. TOK STEČAJNOG POSTUPKA PREMA ZAKONIKU O STEČAJNOJ IMOVINI I STEČAJNOJ IMOVINI STECIŠNOM POSTUPKU

Tri osnovne faze stečajnog postupka su bile otvaranje stečaja, utvrđivanje potraživanja i raspodela imovine pod stečajem.

Prvu fazu je karakterisalo ustanovljavanje postojanja razloga za pokretanje stečajnog postupka ili ne. Tokom te faze dužnik podnosi dokaze o svojoj imovini sudu, koji može da sasluša poverioce i dužnike. Nakon toga se donosi sudska odluka da li će stečajni postupak biti otvoren ili ne.³² U svom rešenju sud imenuje privatna lica u svojstvu branioaca i staraoca u stečaju. Staraocu je imovina bila poverena na čuvanje kad izvršna vlast po naređenju suda imovinu oduzme od dužnika, koja se unovčavala putem javne prodaje, ako se ne postigne poravnanje.³³

²⁷ § 14 Zakonika o stecišnom postupku.

²⁸ § 15 Zakonika o stecišnom postupku.

²⁹ § 16 Zakonika o stecišnom postupku.

³⁰ Mitrović, V., 1926, str. 114.

³¹ § 57, 129 Zakonika o stecišnom postupku.

³² Mitrović, V., 1926, str. 23.

³³ §§ 40, 81 Zakonika o stecišnom postupku.

U drugoj fazi sud nastoji da nađe svu imovinu stečajnog dužnika, ali i njegove poverioce kako bi prijavili svoja potraživanja. U tu svrhu sud je izdavao i proglas.

Treća faza je bila faza namirenja stečajnih poverilaca raspoređenih u redove, ali tek po naplaćivanju troškova postupka.³⁴ Sud je, potom, proglasom obaveštavao javnost da je stečajni postupak okončan.

5.1. ZAHTEV ZA POKRETANJE STEČAJNOG POSTUPKA

Mogućnost podnošenja zahteva za pokretanje stečajnog postupka imali su sam dužnik, poverioci prezaduženog i njegovi naslednici. Što se tiče dužnikovog prava da zahteva otvaranje stečajnog postupka, pravila se razlika između trgovaca i lica koja to nisu. Netrgovac obaveštava sud da je prezadužen i da ne može ispuniti svoje obaveze, a trgovac je u obavezi da obavesti sud čim prestane sa plaćanjem.³⁵ U svojstvu stečajnog lica su se mogla naći i fizička i pravna lica, za koja su važila različita pravila o pokretanju stečaja. Fizičko lice je moglo tražiti pokretanje stečaja samo za sebe, a za sebe zajedno sa drugima, samo onda kada oni skupa čine pravno lice. Logična posledica takvog pravila da je kod građanskog ortakluka svaki ortak mogao da zahteva pokretanje stečaja samo za sebe, ali ne i za ostale ortake. Taj princip nije važio za trgovački ortakluk.³⁶

Pored otvaranja stečajnog postupka na inicijativu ovlašćenih lica, srpsko stečajno pravo je poznavalo mogućnost otvaranja stečaja po službenoj dužnosti.³⁷ Prepoznavanje nagoveštaja prezaduženosti od strane suda bilo je dovoljan osnov da se krene sa prethodnim radnjama kako bi ustanovila ispunjenost materijalnih i formalnih uslova za pokretanje postupka.

5.2. POSLEDICE OTVARANJA STEČAJNOG POSTUPKA

Kao što je već istaknuto, otvaranjem stečaja nastajale su izvesne posledice po imovinu, ali i ličnost stečajnog dužnika. Prvo, stečajnom dužniku je oduzimana imovine kako bi se sprečilo smanjivanje imovine štetnim radnjama dužnika, a sve sa ciljem da se stečajnim poveriocima obezbedi namirenje. Posmatrano iz ugla imovinskopravnih odnosa, stečajni dužnik je zadržavao pravo svojine nad svojim imovinom. Međutim, radilo se o *nuda proprietas*, jer stečajni dužnik nije imao pravo upravljanja i raspolaganja svojom imovinom koja je ušla u stečajnu masu. Upravljanje i raspolaganje imovinom stečajnog dužnika je prelazilo u ruke suda.³⁸ U skladu sa tim, dužniku je bilo i ograničeno pravo da vodi sporove pred sudom koji bi mogli ići na štetu (pa i u korist) stečajnoj masi.³⁹ Što se tiče njegove ostale imovine, pravo raspolaganja njom je ostajalo netaknuto. Tako u stečaju se dužnik mogao prihvatiti nasleđa, poklona.

³⁴ §§ 14 – 19, 112 – 116 Zakonika o stecišnom postupku. U srpskom stečajnom pravu se nije pravila razlike između stečajnih troškova i dugova.

³⁵ § 3, st.1, § 143 Zakonika o stecišnom postupku.

³⁶ Mitrović, V., 1926, str. 178.

³⁷ §§ 3, 25 Zakonika o stecišnom postupku.

³⁸ §§ 44, 46, 81 i 82 Zakonika o stecišnom postupku. Iako je većina ovlašćenja u vezi sa raspolaganjem imovine bila u rukama suda, određena ovlašćena imala je i zajednica poverilaca. Tako je ova zajednica mogla doneti odluku o molbi stečajnog dužnika, dati mu deo imovine, ili da se određeni deo imovine dužnika ne uzme u stečajnu masu.

³⁹ To ograničenje je postojalo samo u pogledu sporova koji su se ticali stečajne mase. U svakom drugom smislu njegova procesna sposobnost je bila neograničena. § 59 Zakona o građanskom sudskom postupku.

Pored zadržavanja prava svojine, stečajni dužnik je tokom postupka zadržavao izvesna procesna prava. Tako se mogao žaliti na rešenje o otvaranju stečajnog postupka, staviti primedbe na popis imovine, kao i pravo na prinudno poravnanje sa poveriocima. Takođe, stečajni dužnik je mogao biti stranka u sporu koji se tiče stečajne mase, ali samo vođenje postupka je ostajalo u rukama branioca u stečaju. U trenutku otvaranja stečajnog postupka, prekidaju se svi postupci koji su pokrenuti protiv stečajnog dužnika ili koje je stečajni dužnik pokrenuo protiv svojih dužnika.⁴⁰

Uticao stečaj na ličnost dužnika ogledao se u tome što je on gubio neka svoja građanska prava, u prvom redu pravo bavljenja određenom profesijom.⁴¹ Ipak, Zakonikom je pravljena razlika između dve vrste dužnika i u skladu sa tim su određivanje sankcije. Radilo se o tzv. nevinim i krivim (povinim) dužnicima.⁴² Pod krivim dužnicima su se shvatala ona lica koja su skrivala svoju imovinu, koja nisu uredno vodila svoje poslovne knjige, za koje je postojala bojazan da će pobeći tokom postupka, ali i lica koja nisu bila u stanju da dokažu svoju nevinost pred sudom ili za koja se dokaže da su delovala sa namerom.

Nevini dužnici, pak, bili su oni dužnici koji su bez svoje krivice zapali u finansijske teškoće, usled kojih nisu bili u stanju da ispune svoje preuzete obaveze. Pri tom ih je karakterisala saradnja sa sudovima, u smislu da su prijavljivali imovinu kojom su raspolagali.

Različita priroda nastanka njihove prezaduženosti uslovlila je različitost sankcija primenjivih na njih. Za krive dužnike je bila predviđena kazna zatvora do deset godina za lažno bankrotstvo, odnosno do dve godine za prosto bankrotstvo, oduzimanje nekih njegovih stvari, isključenje iz ortakluka, pravo supruge da izuzme mirazna dobra iz njegove uprave, gubitak državne službe, advokatske profesije, biračkih prava, prestanak dejstva punomoćstva koje je stečajni dužnik dao, ne može biti svedok ili veštak tokom postupka, gubitak počasnih prava, da se bude izabrano za sudiju, postavljeno za staratelja maloletniku.⁴³ U tome se ogledalo dejstvo stečaja na ličnost stečajnog dužnika – lica koja su proglašena nelikvidnim bila su obeležena od strane društva, a, pri tom, gubili su i status u društvu.⁴⁴

Sa druge strane, nevinim dužnicima nije pretilo „dužničko ropstvo“, a uz to su imali i pravo da najnužniju imovinu izuzmu od izvršenja.⁴⁵

Pogled na ovako određene sankcije dozvoljava da se Zakonik o stecišnom postupku odredi kao surov, ali umerenoj meri. Osnovna ideja koja se krila iza prilično strogih sankcija prema dužniku bila je demonstracija da je prezaduženost društveno neprihvatljivo postupanje, koje se ne može tolerisati. Pored represivnog karaktera sankcija, ove mere su imale i preventivnu nameru kako bi se druga lica motivisala da se ne nađu u istoj situaciji.

⁴⁰ Mitrović, V., 1926, str. 66.

⁴¹ Mizdraković, V., 2012, *Komparativna analiza ekonomskih aspekata stečaja*, Beograd, doktorska disertacija odbranjena na Univerzitetu Singidunum, departman za postdiplomske studije i međunarodnu saradnju, str. 42.

⁴² Radović, V., 2017, str. 93.

⁴³ Agencija za licenciranje stečajnih upravnika, 154. Takve drastične kazne po ličnost stečajnog dužnika bile su poznate i u antičkoj Grčkoj, gde su stečajni dužnici gubili državljanstvo. Vid. Lawrence, W., 1977, Bankruptcy as an Economic Intervention, *Journal of Libertarian Studies*, No. 1, p. 282.

⁴⁴ U Engleskoj je postojao takav tretman stečajnih dužnika sve do 19. veka, što je značajno uticalo na razvoj odbojnosti prema stečaju i spremnosti stečajnog dužnika da prizna da je u finansijskim problemima tek kada su stečaj ili likvidaciji postali jedino rešenje.

⁴⁵ Pojam nevinih dužnika poznavalo je i anglosaksonsko pravo. Bili su poznati pod nazivom „nesrećni, a pošteni dužnik.“ O *honest but unfortunate debtor*; vid. Countryman, V., 1982-1983, Bankruptcy and the Individual Debtor-and a Modest Proposal to Return to the Seventeenth Century, *Catholic University Law Review*, No. 32/, pp. 809-827.

Kakav je stav vladao o stečajnom dužnicima, jasno proizilazi iz teksta Zakonika koji ih percipira kao „dužnike, propalice i prezadužene.“⁴⁶ Stigmatizovan odnos prema stečajnom dužniku datira još iz 13. i 14. veka, kada su Pizi, Đenovi dužnici zatvarani, poslovne knjige su im oduzimate, a dobijala su i zabranu da se bave trgovinom.⁴⁷ Ovakve sankcije su shvatane adekvatnim, jer su dugovi nastali kao rezultat njegovog šikanoznog i prevarnog postupanja, što je pravnik Baldus (*Baldus*) opisao na sledeći način: *Fallitus, ergo fraudator*.⁴⁸

5.3. OKONČANJE STEČAJNOG POSTUPKA

Postupak se mogao obustaviti usled nedostataka materijalno-pravnih i formalnih uslova; sporazumom svih poverilaca i dužnika; prinudnim poravnanjem i raspodelom imovinom između dužnika.

Dok je Zakon iz 1853. godine karakterisalo vanstečajno prinudno poravnanje, Zakonik iz 1861. prvi put uvodi stečajno prinudno poravnanje koje je zapravo predstavljalo alternativu bankrotstvu.⁴⁹ Sud je zakazivao ročište za prinudno poravnanje ako bi ocenio da je u njihovom interesu da se poravnaju. Nazivalo se prinudnim, jer je obavezivalo sve poverioce, nezavisno da li su glasali za ili protiv njega. Dovoljno je bilo da su ga potpisali stečajni dužnik i predviđena većina poverilaca.⁵⁰

Bilo kojim od ovih načina da se postupak okončao, sud je donosio odluku, kojom se stečajni postupak i formalno završavao. Ostaci imovine su vraćani nekadašnjem stečajnom dužniku, a stečajnim organima je prestajala funkcija. Stečajna procedura se okončava rešenjem da se stečaj skida i progasom u zvaničnim novinama i na sudskoj oglasnoj tabli.

6. ZAKLJUČAK

Osnovni značaj predstavljenog Zakonika je što je u Srbiji po prvi put na sveobuhvatan način regulisana značajna materija stečajnog prava. Time se srpsko stečajno pravo približilo ostatku Evrope, koja je istovremeno prolazila kroz proces kodifikovanja stečajnog prava. Takođe, pored davanja preciznijih definicija pojmova iz oblasti stečajnog prava, Zakonik iz 1861. uvodi i neke institute koje ranije srpsko stečajno zakonodavstvo nije poznavalo. Primera radi, to je slučaj sa pobijanjem pravnih radnji stečajnog dužnika. Tako je predviđeno da „pokloni koje je propalica na četrnaest dana pre otvaranja stečaja ma kome učinio uništavaju se i ono što bi za to vreme poklonjeno bilo pada u stecišnu masu.“⁵¹

Kako se stečajno zakonodavstvo posmatra kao sastavni deo nacionalnih i lokalnih tržišta, analiza Zakonika iz 1861. može da posluži kao jasan pokazatelj stanja društva i ste-

⁴⁶ Npr. §141 Zakonika o stecišnom postupku kaže: „da će se takođe i propalica pozvati...“ ili čl. 52, st. 5: „...u svakom sumnjivom događaju izvešće od propalice iskati.“

⁴⁷ Treiman, I., 1938, *Acts of Bankruptcy: A Medieval Concept in Modern Bankruptcy*, Harvard Law Review, No. 2, p. 189.

⁴⁸ Bartulović, Ž., Bodul, D., Vuković, A., 1991, str. 917.

⁴⁹ Mitrović, V., 1926, str. 22.

⁵⁰ Suštinski se može reći da je prinudno poravnanje nastavilo da postoji u našem stečajnom pravu i u moderno doba, odnosno sve do donošenja Zakona o stečajnom postupku iz 2004. godine. Tako i Radović, V., 2017, str. 94.

⁵¹ Izmenama Zakonika 1910. pobijanje pravnih radnji je postalo relativno poništenje posla, kojim se oglašavalo da je pravni posao bez dejstva prema stečajnim dužnicima. Vid. Milosavljević A., 2016, str. 315.

pena privrednog razvoja Srbije tog vremena. Postojanje stečajnog zakonodavstva i njegov sadržaj govore mnogo o tome „kako su struktuirani ugovori, i koliko ih se pridržavalo tadašnje gospodarstvo.“⁵² Kako propisi stečajnog prava mogu sankcionisati prezaduženost na rigorozan ili manje rigorozan način, time se može značajno uticati na ponašanje učesnika na tržištu i odvijanje poslovanje uopšte. Kada se uzme u obzir sadržina Zakonika o stecišnom postupku, može se reći da je dužnik bio suočen sa strogim sankcijama, koje su predstavljale relikv nekinih starijih vremena, gde su stečajni dužnici shvatani kao lopovi i špekulanti koji zaslužuju zatvor. Osim toga, posledice po ličnost dužnika skoro da su vodile u civilnu smrt.

Ipak, mora se istaći da je Zakonik u izvesnoj meri išao i u skladu sa tadašnjim modernim tendencijama, koje su se ogledale u nastojanju da se reguliše poslovanje dužnika, koji ne može da ispuni svoju obavezu. Promene u politici, pravnoj nauci, kao i ekonomska stvarnost su učinile da je vremenom u ostatku Evrope postepeno napuštana ideja dužničkog ropstva.⁵³ To se vidi u odredbama Zakonika posvećenim nevinim dužnicima, kojima nije preti kazna dužničkog ropstva i gubitka ličnih prava, čime se istaklo da stečaj nije mera sankcionisanja kriminalnog postupanja, već mera koju zahteva poslovanje na tržištu. Pojava trgovaca, društava ograničene odgovornosti, oduzela je sankciji dužničkog ropstva učinkovitost, jer je svest da se na taj način može biti kažnjeno, odvrćala od bavljenja preduzetništvom.⁵⁴ Bilo je jasno da je zakonodavac vodio računa i o tim faktorima, jer §142 Zakonika o stecišnom postupku predviđao da se stečaj može takođe otvoriti nad trgovcima, fabrikantima i drugim trgovačkim društvima. Time se prihvatilo da stečaj može biti i građanski i trgovinski, što zahteva različit tretman.

Poreg toga, priključivanje modernim tokovima srpskog stečajnog prava se ogledalo i u uspostavljanju pravila o prinudnom poravnanju. Time je još jednom pomeren fokus sa kažnjavanja na mehanizam za rešavanja spora, kao što su to prethodno učinili francuski i italijanski pravni sistem, kao jedinstveni u tadašnjoj Zapadnoj Evropi. Sve su to bili koraci ka novoj fazi modernog zakonodavstva.

LITERATURA

1. Bartulović, Ž., Bodul D., Vuković A., 1991, Pravnopovijesni i poredbenopravni prikaz razvoja stečajnog postupka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2
2. Countryman V., 1982-1983, Bankruptcy and the Individual Debtor-and a Modest Proposal to Return to the Seventeenth Century, *Catholic University Law Review*, No. 32
3. Cowell F. R., 1980, *Life in Ancient Rome, Absorbing Social History – A Vivid Portrait of a Mignificent Age*, Berkley
4. Gratzner K., 2008, *Default and Imprisonment for Debt in Sweden: From the Lost Chances of a Ruined Lifeto the Lost Capital of a Bankrupt Company*
5. Lawrence W., 1977, Bakruptcy as an Economic Intervention, *Journal of Libertarian Studies*, No. 1

⁵² Bartulović, Ž., Bodul, D., Vuković, A., 1991, str. 919.

⁵³ Gratzner, K., 2008, pp. 15-61.

⁵⁴ Vid. Radović V., 2004, Stečaj nad imovinom preduzetnika prema usvojenom Zakonu o stečajnom postupku, *Pravo i privreda*, 9-12, str. 125.

6. Treiman I., 1938, Acts of Bankruptcy: A Medieval Concept in Modern Bankruptcy, Harvard Law Review, No. 2
7. Agencija za licenciranje stečajnih upravnika, 2006, *Priručnik za stečajne upravnike*, Beograd, u: Gordana Ilić-Popov, Nebojša Jovanović, Jovan Jovanović (ur.)
8. Mizdraković V., 2012, *Komparativna analiza ekonomskih aspekata stečaja*, Beograd, doktorska disertacija odbranjena na Univerzitetu Singidunum, departman za postdiplomske studije i međunarodnu saradnju
9. Milosavljević A., 2016, *Imovinsko-pravne posledice pokretanja stečajnog postupka u domaćem i uporednom pravu*, Novi Sad, doktorska disertacija odbranjena na Fakultetu za evropske pravno-političke studije, Univerzitet Educons
10. Mitrović V., 1926, *Stečajno pravo s naročitim osvrtom na srpsko zakonodavstvo*, Beograd, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca
11. Radović V., 2004, Stečaj nad imovinom preduzetnika prema usvojenom Zakonu o stečajnom postupku, *Pravo i privreda*, 9-12
12. Radović V., 2017, *Stečajno pravo*, Knjiga prva, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje

PRAVNI IZVORI

1. Zakon o stečaju, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009, 99/2011, 71/2012, 83/2014, 11/2017, 44/2018.
2. Zakon o građanskom sudskom postupku.
3. Zakonik o stecišnom postupku

SUDSKA PRAKSA

1. Pretpis Kasacionog suda od 18. aprila 1881, br. 1594
2. Rešenje Kasacionog suda od 14. aprila 1879. godine, br. 1155

LAW ON BANKRUPTCY PROCEDURE FROM 1861 – THE FIRST COMPREHENSIVE CODIFICATION OF BANKRUPTCY LAW IN SERBIA

SUMMARY

Bankruptcy is that kind of legal institute that can be perceived from different angles. Particularly from the legal, economical and historical perspective. This last dimension of bankruptcy, dimension of the historical development of bankruptcy law, is especially interesting since it can discover a great deal of information concerning reached level of development of civilisation, culture and trade. On that account, we commence the analyse of Serbian bankruptcy law by representing the Law on Bankruptcy Procedure from 1861, the first Serbian codification of bankruptcy law. During the seventy years of its legal force, this Law suffered many changes in order to keep up with modern European tendencies.

The paper consists of four parts, Introduction and Conclusion. Apart from presenting participants of bankruptcy procedure and its principles, bankruptcy conditions are also ana-

lyzed in the paper. Within the part dedicated to the flow of bankruptcy procedure, its stages and its effects on property and personal rights of bankruptcy debtor have been pointed out.

Key words: Bankruptcy, Overindulgence, Bankruptcy Debtor, Debt Bondage, Stigma.